

HYGINI DE ASTRONOMIA

EDIDIT
GHISLAINE VIRÉ

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCII

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Hyginus *Mythographus*:

[De astronomia]

Hygini De astronomia / ed. Ghislaine Viré. –

Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner, 1992

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

ISBN 3-519-01438-6

NE: Viré, Ghislaine [Hrsg.]

Das Werk ist urheberrechtlich geschützt. Die dadurch begründeten Rechte, besonders des Nachdrucks, der Wiedergabe auf photomechanischem oder ähnlichem Wege, der Speicherung und Auswertung in Datenverarbeitungsanlagen, bleiben, auch bei Verwertung von Teilen des Werkes, dem Verlag vorbehalten. Bei gewerblichen Zwecken dienender Vervielfältigung ist an den Verlag gemäß § 54 UrhG eine Vergütung zu zahlen, deren Höhe mit dem Verlag zu vereinbaren ist.

© B. G. Teubner, Stuttgart 1992

Printed in Germany

Satz und Druck: Interdruck Leipzig GmbH

Buchbinderei: Leipziger Verlags- und Druckereigesellschaft mbH

Ed. Liénard
magistro meo

PRAEFATIO

Quicumque hodie opus astronomicum Hygini edendum suscipit non potest facere quin miretur quanti id per Antiquitatem Mediumque Aevum aestimatum sit, quantulo autem studio philologis postea fuerit.

Re vera duabus de causis opus Hyginianum in maxima gratia apud antiquos fuit, primum quod ad opera partim mythologica partim astronomica pertinuit quae ab Arato descenderunt, deinde quia ad rationem usumque de signis caelestibus parandum lectoribus scriptum est. Quod opus hoc ipso a Medii Aevi initio compilationibus insertum est quas librarii de artibus liberalibus collegerunt, postea autem nostri temporis philologi, compositionem verborum saepe inornatam esse et astronomica summa cum cura non quaesita esse rati, in numero minorum operum ita habuerunt ut omnes codices qui etiamnunc existant ad novam editionem praestandam recensere non dignati sint.

*
* *

Opus quod *de astronomia* inscribitur quis scripserit dubium est, etsi nunc credendum esse videtur compositum esse ab Hygino mythographo¹, liberto eo ex Hispania oriundo, cui Augustus bibliothecam Palatinam curandam tradidit. Diu enim philologi id opus incultius habuerunt quam ut ante primum aut secundum saeculum scriptum esse posset. Postea autem quam apparuit in eo opere astronomico eas-

1 A. LE BŒUFFLE, *Recherches sur Hygin*, in *Revue des Études Latines*, t. 43, 1965, pp. 186–187.

PRAEFATIO

dem fabulas relatas esse atque in opere mythologico quod *Fabulae* inscriptum sub Hygini nomine servatum est, effectum est ut utrumque opus ab uno eodemque scriptore compositum esse videretur; cum vero notitiae rerum astronomicarum vetustiores ac elementis astrologicis vacuae viderentur, inde secutum est, libros *de astronomia* solum aliquot annis ante Christum natum scriptos esse posse², quo ipso tempore viveret Augusti bibliothecarius. Accedit quod Hyginus mythographus, amicus Ovidii poetae et rerum scriptoris Clodii Licinii et consulis pythagoreique Fabii Maximi cui opus astronomicum verisimiliter dedicatum est, cum scripta plurimorum auctorum excerpere non desineret, complura opera de variis rebus confecit quorum nulla alia nunc supersunt nisi *Fabulae* ac libri *de astronomia*.

Si quis quaerit qui locus operi Hyginiano inter omnia opera de sideribus scripta attribuendus sit, animadvertit id inter Aratea Ciceronis Germanicique Caesaris ponendum esse praefationeque lecta, in qua Hyginus ipse refert quas res in singulis libris agere in animo habuerit, opus *de astronomia* multo perfectius esse reperit quam cetera eiusdem generis³. Postquam enim in libro primo paucis verbis quid aliquot vocabula – sphaera, polus, circulus, zona ... – significant memoravit, in libro secundo quibus de causis quidam inter astra collocati sint quoque modo ita signa quadraginta duo constituta sint narrat ac de eisdem in tertio libro dicit quibus stellis ficti sint quoque loco caeli videri possint; liber vero quartus totus ad astronomiam pertinens, in quo Hyginus de septem circulis, de motu mundi, de diebus ac noctibus, de luna ac sole de planetisque disputat, media sententia finitur, paucis verbis incerta de causa amissis.

2 A. LE BŒUFFLE, *op. cit.*, p. 290.

3 Cicéron, *Aratea*, *Œuvres poétiques*, éd. J. SOUBIRAN, Paris (C. U. F.), 1972, p. 8; Germanicus, *Aratea*, éd. LE BŒUFFLE, Paris (C. U. F.), 1975, p. IX; J. MARTIN, *Histoire du texte des „Phénomènes“ d'Aratos*, Paris, 1956, pp. 38–57.

PRAEFATIO

Vt Hyginus nomina complurium scriptorum Graecorum praesertim in fabulis libri secundi rettulit, ita auctorum Latinorum quibus usus est non omnia nominat, inter quos Ciceronem Nigidiumque Figulum fuisse verisimile est⁴. Opus Hyginianum non solum ad explananda Arati Phaenomena compositum est, ut mythographus ipse in praefatione sua demonstrat, sed etiam vestigia manualis libri amplioris quam Arati servat quem Eratostheni attribui solet. Constat enim Hyginum opus doctius quam elegantius conficere cogitavisse propterea quod, locis exceptis in quibus quid consilii sit immodeste declarat, concepta et usitata verba quam exquisitum dicendi genus adhibere maluit; haud enim raro in libro quarto etiam incomptius ceteris scripto sententia perficitur aliter ac coepta est.

*
* *

Praeterea, cum saeculo secundo post Christum natum Ciceronis Aratea moribus accommodatiora eorum qui operibus antiquioribus rursus studerent, operi Germanici Caesaris praestitissent, excerpta ex libro secundo et tertio Hyginiano figuris inserta sunt quibus editiones Ciceronianae ornabantur.

Postea Aratea in scriptoriis mediaevalibus etiam atque etiam transcripta figurisque ornata sunt ita ut nunc nobis satis constet opus Hygini non solum recta via, sed etiam per locos scriptorum posteriorum traditum esse.

Initio autem saeculi septimi Isidorus Hispalensis, ubi libros *de natura rerum* composuit, textum totum libri quarti Hyginiani etiam tunc legisse videtur, cum etiam in veterioribus codicibus qui ad nos pervenerunt finis truncus sit.

⁴ Hygin. *L'Astronomie*, éd. A. LE BŒUFFLE, Paris (C. U. F.), 1983, pp. XVI-XVIII.

PRAEFATIO

Postquam librarius nomine Gerlandus opus Hyginianum, libro secundo excepto, compilationi suae inseruit cum aliis excerptis astronomicis antiquis ac recentioribus, Theodoricus Carnutensis, ad partem astronomicam manualis libri sui de artibus liberalibus conscribendam, Hygino inter alios auctores usus est quem, cum intellexisset fabulas libri secundi sibi nulli usui esse, transcribere mox desiit. Deinde alii librarii opus Hyginianum inspicere operae pretium esse existimaverunt, ex quibus Ioannes Sarisberianus quod ad sphaeram attineret et Arnulfus Aurelianensis qui eodem tempore commentarios Fastorum Ovidianorum composuit. Quamquam longum est omnes qui libros de astronomia percurrerunt singillatim enumerare, velim tamen Roberti Frescher etiam mentionem facere, qui saeculo sexto decimo, cum principi Francisco Valensi honoris causa opus Hyginianum dedicare vellet, in linguam Gallicam ita convertit ut verbum e verbo non exprimeretur.

Quo tempore in promptu lectoribus iam erant complures editiones typographicae, inter quas dignae sunt quae memorantur fere decem Renovatis Artibus ex codicibus humanisticis impressae atque omnes artissime coniunctae cum editione principi (Ferrariae, 1475) et editione E. Ratdolt (Venetiae, 1482), nisi libri J. Soter (Basileae, 1534) et G. Morel (Parisii, 1559). Ab saeculo autem septimo decimo exeunte opus Hyginianum voluminibus Mythographorum Latinorum insertum est atque ex codicibus veterioribus editum qui tamen minore cum cura descripti sunt quam ut hodie sine ullo dubio reperiri possint. Vnde fit ut tantum coniciendum sit Th. Muncker (Amstellodami, 1681) Parisinum Latinum 8663, Reginensem Latinum 1260, Reginensem Latinum 1207 etiamque, ut verisimile videtur, Vossianum Latinum 8° 15 recensuisse, Van Staveren autem (Lugduni Batavorum-Amstellodami, 1742) non solum codicibus Leidensibus usum esse, id est Vossianis Latinis 4° 92, 8° 15 et 8° 84, atque codice Hemsterhusiano quodam qui hodie sub titulo B.P.L. 225 olim 425 signatus est, sed etiam codice alio qui Jacobi Philippi Dorvilliani fuerat.

PRAEFATIO

Num mihi opus est referre usque ad recentissimum tempus lectores Hygini nullum alium textum inspicere potuisse nisi editionem quam anno 1875 in lucem prodidit Bernardus Bunte (Lipsiae, 1875), tribus tantum codicibus usus (id est Dresdensi Dc 183, Guelferbytanus 18.16 Aug. 4° Guelferbytanusque 65. Aug. Fol.)? Quam editionem quicumque cum codice Dresdensi Dc 183 accuratissime confert, quot locis verba propria librarii cum additamentis correctorum confusa sint reperit. Qua re non mirandum est quod complures philologi codices Hyginianos postea recensere coeperunt qui nondum adhibiti erant; quorum C. Bursian, qui severissimum erga Bernardum Bunte se praebuit⁵, cum codices quattuor contulisset, id est Reginensem Latinum 1260, Montepessulanum H 334, Parisinum Latinum 8663 Bruxellensemque 10078, contendit duos priores meliorem textum servavisse, quibus cum coniungendum esse dixit et Dresdensi Dc 183, quem optimum codicem Hygini Bernardus Bunte habuerat, et Vossianum Latinum 8° 84 quo Van Staveren olim usus erat.

Cuius sententia posterius tantum valuit ut philologi qui alios codices recensere cogitaverunt nihil aliud quaererent nisi quam artis necessitudinibus ii coniuncti essent cum eis quos ille contulisset. Ita E. C. H. Heydenreich⁶ Freibergensem XI 4° 9, saeculo quinto decimo transcriptum, a familia Dresdensi Dc 183, Reginensis Latini 1260 Montepessulani-que H 334 differre affirmavit, G. Kauffmann⁷ autem, paucis

5 C. BURSIAN, in *Ienar Literaturzeitung*, t. 3, 1876, coll. 120–121. ID., *Zur Texteskritik der Astrologie des Hyginus*, in *Sitzungsberichte der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische Classe*, 1876, pp. 1–56.

6 E. C. H. HEYDENREICH, *Die Hyginhandschrift der Freiburger Gymnasialbibliothek. Eine kritische Untersuchung*, Freiberg, 1878.

7 *De Hygini memoria scholiis in Ciceronis Aratum Harleianis servata scripsit, scholia apparatu critico et notis instructa et catalogum stellarum adhuc ineditum adiecit* G. KAUFFMANN, in *Breslauer Philologische Abhandlungen*, t. 3, 1888, pp. 9–13.

PRAEFATIO

annis post, cum scholia Hygini ad Ciceronis Aratea edidisset, codicum partitione mutata, una collegit in prima familia codices saeculi noni et decimi (id est Reginensem Latinum 1260, Montepessulanum H 334 Dresdensemque Dc 183), quorum Reginensem Latinum 1260 propiorem archetypo esse demonstravit, in secunda codices saeculi undecimi et duodecimi (id est Bruxellensem 10078, Parisinum Latinum 8663 Guelferbytanumque 18.16 Aug. 4°) in tertiaque codices saeculi quinti decimi qui ipsi deterrimum textum traderunt.

Hoc saeculo ineunte M. Manitius⁸ de integro Dresdensem Dc 183 atque duobus annis postea Monacensem Clm 13084⁹ contulit, quibus collatis, adductus est ut Monacensem Clm 13084 cum Reginensi Latino 1260 et cum Montepessulano H 334 et maxime cum Dresdensi Dc 183 coniungeret. Paulo post duo alii codices Hygini inspecti sunt, unus – Ambrosianus M 12 sup. partim notis Tironianis scriptus – ab E. Chatelain et P. Legendre¹⁰, nuper autem alter – Elnonensis 337 –, priori proximus, ab A. Boutemy¹¹.

Quibus philologis adiuvantibus, etsi Hyginianus textus collatus profecit, nulla tamen editio nova prodita est quae exemplari communi quam proxima esset. C. enim Bursian, cuius opera codices omnes postea in stemmate collocati sunt, saeculi noni ac decimi codices primus contulerat, adeo ut ad eos partiendos lectionibus variis usus esset quas a codicibus humanisticis differre animadvertisset, nescisset autem plerisque exemplaribus veteribus quoque servatas esse.

8 M. MANITIUS, *Aus der Dresdener Hyginhandschrift*, in *Hermes*, 37, 1902, pp. 501–510.

9 M. MANITIUS, *Aus der Münchener Hyginhandschrift*, in *Hermes*, 40, 1905, pp. 471–478.

10 E. CHATELAIN et P. LEGENDRE, *Hygini Astronomica. Texte du manuscrit tironien de Milan*, Paris, 1909.

11 A. BOUTEMY, *Fragments inutilisés d'un manuscrit d'Hygin*, in *Hommages à Marcel Renard*, Bruxelles, 1969, pp. 108–118.

PRAEFATIO

Relinquitur ut agam quid novi nuperrime in edendo opere Hyginiano factum sit. Anno 1967 Soror L. Fitzgerald, cum novam editionem apparatu critico ampliore praeditam praestare cogitaret, in Vniversitate Sancti Ludovici (Miss.) dissertationem proposuit qua codices viginti octo ab nono usque ad duodecimum saeculum collatos inter tres familias partita est, primam ex Reginensi Latino 1260 et Parisino Latino 8 728 emanantem, secundam ex Parisino Latino 11 127 tertiamque ex Montepessulano H 334, Monacensi Clm 13 084, Dresdensi Dc 183, Harleiano 2 506 emendatoque textu Parisini Latini 8 728. Quicumque tamen operi Hyginiano maxime studet retineri non potest quin philologam Americanam reprehendat quod neque omnes codices ab nono ad duodecimum saeculum transcriptos adhibuit, neque lectiones varias maxima cum cura recensuit. Paulo post, anno 1983, libri *de astronomia* rursus editi atque in linguam Gallicam conversi sunt curante A. Le Bœuffle¹². Qui cum codices undeviginti accuratissime contulisset atque septem alios passim inspexisset, certas familias constitui non posse arbitrat, codices omnes inter classes duas partitus est, quarum unam veteriorem ac meliorem textum tradidisse, alterius autem codices deteriores inter se artioribus necessitudinibus coniunctos esse demonstravit. In edendo textu praestantem locum Reginensi Latino 1 260 attribuit quem, ut olim C. Bursian, etsi manifestos errores exhibeat, optimum tamen habet, quocum truncum codicem Bernensem 45 coniungit. Quibus duobus codicibus exceptis, in prior classe partes tres efficit (Monacensem Clm 13 084, Dresdensem Dc 183 Montepessulanumque H 334; Harleianum 2 506 Vossianumque Latinum 4° 92; Parisinum Latinum 8 663, Elnonensem 337 Ambrosianumque M 12 sup.), Parisino Latino 8 728 seposito propterea quod, cum lectiones easdem servaverit quas Monacensis Clm 13 084 et Montepessulanus H 334, non magis cum

¹² Hygin. *L'Astronomie*, ed. A. LE BŒUFFLE, Paris (C. U. F.), 1983.

PRAEFATIO

priore classe quam cum altera coniungendus esse videatur. Quod ad codices recentiores pertinet, quos prioribus opponendos esse declarat, A. Le Bœuffle veterrimum codicem Parisinum Latinum 11 127 ac Bruxellensem 10 078, ei proximum, ab quattuor aliis codicibus separat, id est Guelferbytano 18.16 Aug. 4°, Vindobonensi 51, Paulensi XXV. c 16, qui saepe a ceteris differt, Aberystiviensique 735 C, qui pauciores affinitates cum ceteris habet. Vt editionem compleret, philologus Gallicus duos codices contaminatos breviter perspexit (Hemsterhusianum 425 et Palatinum Latinum 1 363).

*
* *

Omnibus catalogis codicum qui in plerisque bibliothecis Europeanis Americanisque hodie exstant recensitis, amplius octoginta codices operis Hyginiani enumeravi quorum dimidiam fere partem post saeculum duodecimum confectam esse et complures truncum textum tradidisse constitit, sive nonnullis vel plurimis capitulis consilio neglectis, sive foliis aliquot casu amissis¹³.

Vt constituerem quo modo Hygini libri *de astronomia* per Medium Aevum totum traditi essent, codices triginta septem ante saeculum tertium decimum scriptos recensendi consilium cepi, quos omnes ipsa contuli, ideo quod brevi tempore mihi manifestum factum est codices posteriores nullam lectionem magni momenti servavisse quin in ullo codice vetiore esset.

Qui codices paucis verbis nunc mihi describendi sunt, quorum qui ad edendum textum adhibiti sunt siglo suo praediti sunt, quibus autem passim usa sum, si forte lectionem ad sententiam aptiorem praebuerunt, titulo Latino nominavi.

13 Qui indicem totum codicum percurrere volet, leget Gh. VIRÉ, *La transmission du de astronomia d'Hygin jusqu'au XIIIe siècle*, in *Revue d'Histoire des textes*, t. 11, 1981, pp. 163–177.

PRAEFATIO

Bernensis 45

Membranaceus, saeculi IX medii, in monasterio Gallico, fortasse Floriacensi, transcriptus, folia 60 (362 × 358 mm) binis columnis praeter folium 59 lineis 39 exarata continet; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae sunt.

Post alia opera nihil ad astronomiam pertinentia, inter quae Lucani *Pharsalia*, folium 59r-v excerptum Hyginiani operis habet usque ad capitulum septimum libri primi (usque ad verba *de reliquis partibus* p. 7, 55).

Ambrosianus M 12 sup. (A)

Membranaceus, saeculi IX medii – circa 860 –, in monasterio Germanico, fortasse in parte Germaniae quae inter septentriones et occidentem solem spectat transcriptus, paginas 254 (170 × 140 mm) vario numero linearum (ab 33 ad 46) exaratas continet. Codex ex rescriptis foliis compositus est, quae primo sacramentarium Gallicanum magnis litteris uncialibus saeculo septimo scriptum continuerunt et postea perperam ligata sunt.

Hygini opus, partim notis Tironianis transcriptum, quaternio separatus exhibet (pp. 211–226, pagina 225 post paginam 212 legenda); itaque pars operis solum servata est, quae consistit ex praefatione, libro primo parteque libri secundi (ab initio usque ad verba *eam diligebat* p. 42, 521 atque a verbis *et Iovis Ammonis* p. 62, 855–6 ad finem) atque initio libri tertii (usque ad verba *ala una est* p. 99, 79). Reliqua folia opera astronomica atque computistica continent, inter quae Bedae.

PRAEFATIO

Montepessulanus H 334 (M)

Membranaceus, saeculi IX medii aut exeuntis, in monasterio vallis Ligericae verisimiliter transcriptus, folia 80 (225 × 212 mm) lineis 27 exarata continet; nonnullae inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae sunt.

Hygini opus initium codicis (ff. 1r–38r) exhibet, plurimis emendationibus notisque a manibus coaevis additis; postea sunt astronomica opera, inter quae compilatio ex antiquis scriptoribus Eboraci saeculo octavo composita.

Sangallensis 250 (S)

Membranaceus, saeculi IX exeuntis, in monasterio Sangallensi transcriptus, paginas 644 (245 × 184/5 mm) lineis 23 exaratas continet; inscriptiones, delineamenta figuraeque colore rubro, complures autem litterae initiales colore rubro et viridi ductae sunt. Praeterea codex figuris (pp. 469–521) ornatus est quae commentarium in Aratum decorant.

Hygini opus paginae 540–639 continent reliquaeque excerpta astronomica et computistica pleraque ignotorum auctorum exhibent.

Dresdensis Dc 183 (codex admodum corruptus annis 1940–1945)

Membranaceus, saeculi IX exeuntis aut X ineuntis, in monasterio Galliae occidentalis transcriptus, folia 101 lineis 30 exarata continet; delineamentis astronomicis ornatus est et spatia vacua relicta sunt ad librum secundum Hyginianum figuris decorandum.

PRAEFATIO

Opus *de astronomia* folia 33r-93v continent, quorum nulla alia nisi fol. 76v-77r atque 78v-86r hodie supersunt atque textus fere omnino evanidus vix legi potest. Reliqua folia alia opera ad astronomiam pertinentia exhibent, inter quae commentarium in Aratum, Aratea Ciceronis carmina-que Anthologiae Latinae.

Elnoensis 337 (E)

Membranaceus, saeculi IX exeuntis, in monasterio Elno-nensi transcriptus, folia 79 ($\pm 250 \times 180$ mm) lineis 48 (ff. 1-37) vel 55 (ff. 38-41) vel 29 (ff. 42-79) exarata continet. Inscriptiones primae et tertiae partis colore rubro ductae, multae glossae in imis foliis 22r et 37r-v additae sunt. Qui codex totus ad artes liberales attinens ex tribus partibus compositus est, quarum prima et tertia iam saeculo XII coniunctae sunt, media parte postea adligata; librarii autem nonnulli textus transcripserunt (manu mutata fol. 10r, fol. 26v, fol. 31v, fol. 38r, fol. 42v et fol. 55v).

Hygini opus in coniungendis partibus truncatum est, foliis aptis ad legendum solum servatis. Itaque aliquot excerpta operis Hyginiani nunc supersunt, id est finis libri primi (a verbis *ideo quod sol* p. 12, 145 usque ad finem), magna pars libri secundi (ab initio usque ad verba *sunt in Thracia* p. 43, 526 et a verbis *sit deformatus* p. 73, 1053-4 usque ad finem) tertiaque fere pars libri tertii (usque ad verba *finitur ab eo* p. 106, 215).

Reginensis Latinus 1 260 (R)

Membranaceus, ex tribus a variis librariis scriptis partibus compositus quarum prima (ff. 1-124) saeculi IX exeuntis, secunda (ff. 125-164) saeculi X tertiaque (ff. 165-178) saeculi X exeuntis aut XI ineuntis est, in monasterio Galliae septen-

PRAEFATIO

trionalis, fortasse Autissiodori transcriptus est. Qui codex folia 178 (235 × 191 mm) continet, plena pagina praeter folia 165–178, lineis 27 exarata; litterae initiales colore rubro ductae et multae glossae maxime foliis 1–4 (a manu coeva) et foliis 17–44 (a Petro Danieli Aurelianensi) additae sunt.

Hygini opus folia 44v–83v exhibent, reliquaque folia non solum opera astronomica atque computistica (inter quae Bedae et Isidori Hispalensis) continent, sed etiam opus cosmographicum atque glossarium vocabulorum ad medicinam herbariamque pertinentium.

Monacensis Clm 13 084 (N)

Membranaceus, ex tribus partibus compositus quarum prima (ff. 1–47) saeculi IX ineuntis, reliquaeque (ff. 48–69 et 70–91) saeculi IX exeuntis aut X ineuntis sunt, verisimiliter Frisingae transcriptus est, etsi folia 48–91 minoribus litteris quam pro scriptorii huius consuetudine scripta sunt. Qui codex folia 91 (255/56 × 180 mm) continet, vario numero linearum (ab 28 ad 38) exarata; inscriptiones atque litterae initiales colore rubro ductae sunt, nonnumquam etiam colore rubro et fusco (ff. 1–47).

Hygini opus in tertia parte transcriptum est (ff. 70r–91v), in prima autem et secunda opera ad rhetoricam et ad geometriam pertinentia.

Parisinus Latinus 8 728 (P)

Membranaceus, saeculi X exeuntis, in monasterio Galliae septentrionalis transcriptus, folia 46 (205 × 145 mm) continet, vario numero linearum (ab 24 ad 28) exarata; inscriptio-

PRAEFATIO

nes atque litterae initiales colore rubro ductae sunt, figura evanida dimidii viri vix inchoati folium 46v ornatum est.

Qui codex totus nunc opus Hygini solum continet quia reliqua folia, in quibus excerptum astronomicum, vita Sancti Hieronymi excerptumque alterum Rabani Mauri transcriptum erat, circa annum 1840 abscissa sunt, cum codex e Bibliotheca Nationali Parisiensi subreptus est.

Harleianus 2 506 (L)

Membranaceus, saeculi X exeuntis, in monasterio Floriacensi transcriptus atque aut in Gallia aut verisimilius in Anglia, ab artifice Venta oriundo figuris ornatus est. Qui codex a variis manibus scriptus folia 93 (296 × 217 mm) continet, binis columnis praeter folia 36–48 lineis 33 exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae, aliquot colore viridi aut fusco, tabulae autem colore rubro et caeruleo exaratae sunt. Praeterea folia 36r–44v figuris ornata sunt ad Ciceronis Aratea decoranda.

Opus Hygini folia 1rb–30rb continent, multis emendationibus et adnotationibus additis, reliqua autem folia opera astronomica Abbonis Floriacensis, Ciceronis aliorumque atque compilationem Eboraci saeculo octavo compositam exhibent.

Vossianus Latinus 8° 84

Membranaceus, saeculi X exeuntis, verisimiliter in monasterio Gallico transcriptus, folia 33 (160 × 103 mm) continet, vario numero linearum (26 folio 10r, alibi 32 aut 33) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae sunt.

PRAEFATIO

Qui codex nullum aliud opus continet nisi Hyginianum, quod truncum est, initio quaternionis tertii amisso (id est a verbo *diebus* p. 67, 949 usque ad finem libri secundi).

Cantabrigensis R 15.32

Membranaceus, saeculi X exeuntis aut XI ineuntis, Ventae transcriptus a variis manibus (prima enim paginis 1–12 et 50–218, secunda paginis 13–36 tertiaque paginis 37–49), paginas 218 (204 × 154 mm) continet, plena pagina praeter paginas 213–216, vario numero linearum (ab 25 ad 29) exaratas; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae, tabulae autem colore rubro, viridi caeruleoque exaratae sunt.

Praeterea quattuor figurae Hygini textum decorant (p. 102 *Equus*, p. 104 *Taurus*, p. 109 *Pisces*, p. 99 *Heniochus* vix inchoatus), sed alia spatia vacua ad figuras relicta sunt. Opus Hygini paginae 39–135 (id est ff. 21r–70r) continent, reliquaeque opera astronomica exhibent inter quae Abbonis Floriacensis, Martiani Capellae Ciceronisque.

Parisinus Latinus 11 127 (W)

Membranaceus, saeculi X exeuntis, in monasterio Sancti Willibrordi Epternacensis, a duabus manibus transcriptus (priore foliis 1–119, 127–135 et 137–215, altera foliis 120–126, 136r–v et glossis), folia 215 (240 × 170 mm) continent lineis 32 exarata; pleraeque inscriptiones, litterae initiales delineamentaue colore rubro, aliquot autem initiales (ff. 184v et 185r) colore viridi ductae sunt.

Hygini opus folia 170v–201r continent, reliquaeque folia varia opera exhibent inter quae Boethii, Apulei, Ciceronis Sallustiiue.

PRAEFATIO

Dorvillianus 95

Membranaceus, saeculi X exeuntis aut XI ineuntis, in monasterio Germaniae meridiana a tribus manibus (foliis 1–16; foliis 17–22v linea 27; folio 22v lineis 28–38) transcriptus, folia 38 (238/42 × 171/73 mm foliis 1–24; 236 × 171 mm foliis 25–38) continet lineis 30 praeter folium 1r (lineis 28) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae, littera folii 1r colore rubro et viridi depicta est.

Qui codex totus nullum aliud opus continet nisi Hyginianum, multis emendationibus, adnotationibus glossisque in margine additis. Notandum est usque ad medium saeculi octavi decimi codicem Hyginianum posteriorem partem eius codicis fuisse qui nunc *Dorvillianus* 77 signatus est. Praeterea postrema folia *Dorvilliani* 95 (ff. 25–38) rescripta sunt, in quibus prius excerpta astronomica figuris ornata transcripta erant.

Vossianus Latinus 8° 15

Hic codex dispares fasciculos quattuordecim amplexans liber manualis Ademari Cabanensis est in quo monachus Engolismensis circa 1023–1025 usus sui causa multa a se ipso, nonnulla ab aliis librariis transcripta collegit. Fasciculus tertius decimus in quo Hygini opus servatum est membranaceus, saeculi XI, folia 155–194 (215 × 145 mm) continet lineis 30 exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae, quadraginta autem figurae siderum cum maxima celeritate exaratae sunt ad librum tertium Hygini decorandum.

Post textum Hyginianum excerpta astronomica et nomina ecclesiarum et locorum ad sanctum Martialem Lemovicensem pertinentium a Bernardo Iterio atque nomina episcoporum Turonensium ab Ademaro ipso scripta sunt.

PRAEFATIO

Reginensis Latinus 123

Qui codex membranaceus, anno 1056 (exceptis foliis 118v–125v quae paulo post et foliis 128r–v et 151r–v quae saeculi XII esse videntur), in monasterio Sanctae Mariae Ripullensis, monacho Oliva iubente vel etiam adiuvante, transcriptus atque figuris ornatus est manu ipsa monachi Arnaldi. Folia 223 (362 × 280 mm) continet, plena pagina praeter folia 18v–19r, 72r–73r, 74r, 140v et 219r, vario numero linearum (ab 31 ad 35) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro, aliquot autem litterae atque figurae colore rubro, caeruleo viridique ductae sunt atque quinquaginta figurae siderum, planetarum, Pleiadum Cometisque depictae sunt quarum quadraginta una excerpta libri secundi et tertii Hygini decorant.

Codex totus ex quattuor libris de sole, de luna, de naturarum de astronomiaque inscriptis compilationis computisticae et cosmographicae compositus est, quam ampliorem quondam fuisse verisimile est quam est hodie. Cuius compilationis liber quartus ex excerptis Bedae, Chalcidii, Fulgentii, Isidori Hispalensis, Macrobiani, Plinii Maioris Hyginique factus est. Itaque opus Hygini haud totum transcriptum est, sed excerpta multa ex libro primo (id est capitulum tertium, quintum, sextum, septimum initiumque octavi usque ad verba *eos pervenire* p. 10, 117), totus liber secundus ac tertius (toto capitulo tricesimo libri tertii et aliquot verbis capitulo quadragesimo secundo libri secundi exceptis), finisque libri quarti (a capitulo duodecimo usque ad undevicesimum).

Dorvillianus 145

Membranaceus, saeculi XI, in monasterio Sancti Petri Gandavensis transcriptus, folia 66 (136/66 × 144/48 mm)

PRAEFATIO

continet lineis 22 exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro, aliquot autem viridi ductae sunt.

Hygini opus folia 12–56 r continent reliquaque folia sententias Publilii Syri.

Parisinus Latinus 8 663 (F)

Membranaceus, saeculi XI, in monasterio vallis Ligericae, fortasse in scriptorio ipso Floriacensi a variis manibus transcriptus, folia 58 ($270/73 \times 180/83$ mm) continet vario numero linearum (ab 32 ad 44) exarata; initium textus, littera ornata folii 12 delineamentumque folii 38 v colore rubro ductum est atque quadraginta figurae siderum planetarumque depictae sunt ad excerpta astronomica (ff. 20r–23v) decoranda, figura alia capitulo duodequadragesimo libri secundi Hygini addita (f. 11v).

Opus Hygini initium codicis (ff. 1r–19v) continet, reliquumque opera ad astronomiam, mathematicam musicamque pertinentia exhibet.

Paulensis 16/1 (olim XXV. 4. 20)

Membranaceus, saeculi XI, in monasterio incerto transcriptus, folia 21 (257×220 mm) continet, vario numero linearum (ab 24 ad 30) exarata; viginti una figurae siderum (ff. 3r–14v) supersunt ex quadraginta quae totius libri secundi Hyginiani decorandi causa olim depictae erant.

Hodie enim codex truncus est neque ulla alia excerpta nisi operis Hyginiani exhibet, id est praefationem (usque ad verbum *propositis* p. 2, 34), magnam partem libri primi (a verbis *paralleli* p. 6, 18 usque ad *aequas rationes* p. 9, 91 atque a

PRAEFATIO

verbis *sphaerae habitari* p. 13, 171 usque ad finem), primam partem libri secundi (usque ad verbum *Troia* p. 65, 917), librum tertium paene integrum (verisimiliter a capitulo tertio aut quarto) initiumque libri quarti (verisimiliter usque ad capitulum quartum, foliis 21r et 21v lectu difficillimis).

Reginensis Latinus 1207

Membranaceus, saeculi XI, in monasterio incerto transcriptus, folia 104 (166 × 121 mm) continet lineis 16 exarata; litterae initiales colore rubro ductae sunt. Tredecim quaterniones exhibet ex quattuordecim qui nunc in initio alterius codicis (id est *Reginensis Latini 1405*) desunt; nam codices ambo ad artes liberales pertinentes usque ad annos 1650–1680 uno volumine coniuncti sunt. Quarto autem decimo quaternione Reginensis Latini 1207 amisso, opus Hygini desinit in fine libri quarti verbis *reliquis partibus lumen* (p. 151, 543).

Bruxellensis 10078 (B)

Membranaceus, saeculi XI medii aut exeuntis, verisimiliter in monasterio Gemblacensi transcriptus, folia 116 (283 × 210 mm) continet, plena pagina praeter folia 38v–42v, 45v–46r et 92r, vario numero linearum (ab 33 ad 42) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro, aliquot autem initiales et tabulae colore rubro et viridi ductae sunt.

Opus Hygini in initio codicis (ff. 1r–24v) transcriptum est et in fine libri quarti verbis *nunc autem demonstra-* p. 157, 638 desinit; reliqua autem folia opera ad musicam pertinentia exhibet inter quae Otgeri et Hucbaldi.

PRAEFATIO

Vindobonensis 2269

Membranaceus, saeculorum XI et XII, in monasterio incerto a compluribus manibus transcriptus, folia 224 (315 × 515 mm) continet, columnis binis (ff. 108–115r et 118–172) aut ternis (ff. 1–107, 116–117 et 173–193), folio 115v excepto, lineis 63 exarata; inscriptiones et tabulae colore rubro, tabula autem folii 169r partim colore caeruleo ducta est.

Opus Hygini folia 208r–217v tenet atque in fine libri quarti verbis *propter magnitudinem* p. 151, 535 desinit, reliqua autem folia alia opera atque excerpta continent quorum multa ad astronomiam spectant (verbi gratia Isidori Hispalensis, Boethii, Abbonis Floriacensis, Chalcidii Macrobiani auctorumque incertorum).

Parisinus olim Phillipps 26 235 (Z)

Membranaceus, saeculi XII ineuntis, verisimiliter in monasterio Galliae septentrionalis a variis manibus transcriptus, folia 25 (292 × 220 mm) continet, columnis binis lineis 39 exarata; inscriptiones, figura coronae (f. 15v) litteraeque initiales colore rubro ductae, undequadraginta figurae siderum depictae sunt ad librum tertium Hygini decorandum (ff. 15r–20v).

Qui codex totus nihil aliud nisi opus Hyginianum continet. In officina autem auctionaria Londinii anno 1974 venditus, a quodam librorum amatore Parisiensi nunc servatur, unde venit titulus quo eum signavi.

PRAEFATIO

Carnutensis 498 (codex maxime corruptus in incendio bibliothecae anno 1944)

Membranaceus, circa 1130–1140 a Theodorico Carnutensi transcriptus, folia 246 ($\pm 530 \times 370$ mm) continet, columnis binis lineis 47 exarata; figurae (ff. 125–141) colore rubro ductae sunt atque spatia ad litteras initiales capitulorum et ad figuras siderum (in libro secundo Hygini) vacua relicta sunt.

Operis autem Hyginiani initium in foliis 170v–171v transcriptum est, sed verbis *qui cum sevisset* p. 21, 153 abrupte desinit, verisimiliter quod Theodoricus id nihil ad Hepta-teuchon suum pertinere putaverit. Nam codices Carnutenses 497 et 498 continent librum a Theodorico de artibus liberalibus compositum: prior (497) et initium alterius (498) de trivio, reliquum autem alterius (498) de quadrivio disputat.

Guelferbytanus 18.16 Aug. 4°

Membranaceus, saeculi XII, fortasse in monasterio Germaniae meridiana transcriptus, folia 35 (220×155 mm) continet lineis 31 exarata; litterae depictae et initiales librorum capitulorumque, item pauca delineamenta figurarum colore rubro ducta sunt. Quadraginta figurae siderum (ff. 4v–20v) depictae sunt ad librum secundum Hygini decorandum. Qui codex totus solum opus Hyginianum (ff. 1v–35r) exhibet.

Hannovriensis IV 394

Membranaceus, saeculi XII, fortasse in scriptorio Germanico transcriptus, folia 83 (255×160 mm) continet, vario numero linearum (ab 31 ad 39) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro ductae sunt.

PRAEFATIO

Operis Hyginiani maximam partem continent folia 69r–80r, id est praefationem, librum primum, praefationem libri secundi, libri tertii quartique, reliqua autem folia excerpta astronomica exhibent, inter quae est compilatio quaedam a Gerlando composita.

Laurentianus XXIX.30

Membranaceus, saeculi XII, in monasterio incerto transcriptus, folia 42 (211 × 170 mm) continet, vario numero linearum (ab 31 ad 34) exarata; inscriptiones, litterae initiales paucae delineamenta figurarum colore rubro ducta atque quadraginta figurae siderum (ff. 5r–25r) depictae sunt.

Aliquot excerpta astronomica opus Hygini sequuntur quod desinit in libro quarto verbis *ibi montium magnitudine* p. 136, 240.

Leidensis B. P. L. 225

Membranaceus, saeculi XII, in monasterio incerto transcriptus, folia 67 (185 × 115 mm) continet, vario numero linearum (ab 32 ad 37) exarata; litterae initiales colore rubro aut viridi ductae sunt. Spatia ad opus Hyginianum figuris ornandum vacua relictas sunt.

Qui codex ex duabus partibus compositus est, primo quaternione verisimiliter in foliis colligandis amisso. Itaque opus Hygini, quod folia 1r–18v continent, initio truncum est; incipit enim in medio libro secundo verbis *qui cum maxime* p. 45, 571. Reliqua autem folia excerpta astronomica atque opus Iuliani Toletani exhibent.

PRAEFATIO

Regius 12 c. IV

Membranaceus, saeculi XII, in monasterio Roffensi transcriptus, folia 170 (222 × 152 mm) continet, columnis binis vario numero linearum (ab 20 ad 40) ff. 1–27, plena autem pagina alibi vario quoque numero linearum (ab 27 ad 32) exarata; inscriptiones et litterae initiales colore rubro aut viridi ductae sunt, multis spatiis vacuis relictis.

Opus Hygini initium codicis (ff. 1r–37r) continet, reliquum autem opera astronomica (inter quae Macrobianae) atque historica (inter quae Pauli Diaconi). Librarius librum secundum Hyginianum libri primi et tertii commentarium esse ratus, in interiore columna foliorum 1–27 praefationem, librum primum et maiorem partem libri tertii lineis 20 exaravit, in exteriori autem litteris minoribus usus lineis 40 librum secundum transcripsit atque a folio 28r finem libri tertii atque librum quartum totum plena pagina addidit.

Vindobonensis 51

Membranaceus, saeculi XII, verisimiliter in monasterio Germaniae meridiana transcriptus, folia 172 (343 × 262 mm) continet, columnis binis praeter folia 56v–62r, lineis 51 exarata; pleraeque litterae initiales colore rubro, aliquot autem viridi ductae atque multae figurae depictae sunt, inter quas quadraginta figurae siderum (ff. 147v–155r) ad librum secundum Hygini decorandum.

Opus Hygini folia 146r–162r continent, reliquaue opera pertinentia ad musicam (inter quae Hucbaldi Elnonensis, Guidonis Aretini, Odonis, Bernonis Augiensis, Gerlandi Vesontini et Ioannis Cottonis), ad rhetoricam (inter quae Ciceronis), ad geometriam (inter quae Vitruvii Rufi et Casiodori) ad astronomiamque (Martiani Capellae).